

Per-Ola Jansson

Mars 2013

Stiftelsen Rättsstatens Vänner

Seminarium den 28 februari 2013 rörande vissa rättsfrågor i sexualbrottmål

Här följer ett kortfattat referat av det i rubriken angivna seminariet.

Till grund för seminariet låg en tidig version av en skrift författad av Thérèse Juel, Åtalad - ... Skriften hade tillkommit med stöd av Stiftelsen Rättsstatens Vänner och avsikten med seminariet var att ventilera den som underlag för Thérèse Juel att på grund därav slutföra arbetet så att skriften kan spridas i någon form.

En sammanfattning av skriften i den form den hade vid seminariet läggs som bilaga till detta referat.

Som moderator vid seminariet fungerade justitierådet Thomas Bull.

Till seminariet hade engagerats lagmannen i Uppsala tingsrätt Fredrik von Arnold som särskild opponert.

Närvarande vid seminariet var, förutom Thérèse Juel, Fredrik von Arnold och Thomas Bull, följande personer. Psykoterapeuten Rigmor Robert, författaren Marianne Ahrne, advokaten Bengt Loqvist, professor Kerstin Nordlöf med sällskap, docent Eric Bylander, Monica Pernroth och docent Minna Gräns. Från stiftelsen deltog Per-Ola Jansson, Anders Frigell och Ewa Waites.

Seminariet inleddes av ordföranden i Stiftelsen Rättsstatens Vänner Per-Ola Jansson, som tecknade en bakgrund till stiftelsens verksamhet och förklarade hur en belysning av ämnet för seminariet ligger inom huvudsyftena för stiftelsens verksamhet.

Thérèse Juel bad härefter om att få tillfälle att peka på vissa rättelser och kompletteringar i sin skrift som hon avsåg att göra. Till detta tillade hon: En anledning till att hon genomfört den studie som resulterat i skriften var att hon kommit i kontakt med ett flertal sexualbrottmål och tyckt sig erfara att rättssäkerheten varit försvagad i dessa samt att rättssäkerheten bör vara starkare än rättstryggheten. Hon har haft särskild möjlighet att följa utvecklingen vid Östersunds tingsrätt och avsåg att göra en fördjupad studie av dylika mål där, men valde att undersöka motsvarande mål också vid fyra andra tingsrätter, Alingsås, Gotlands, Hässleholms och Luleås tingsrätter. Målen om sexualbrott vid de senare visade sig under den undersökta tiden vara betydligt färre än i Östersund. Detta väckte hennes intresse. Hon har sedan funnit att omkring hälften av målsägandena varit under 15 år och några något däröver. Det kan föranleda frågan om rätten till skadestånd skulle kunna var en orsak till att brottsanmälan görs. I skadeståndshänseende har hon funnit två åldermässigt jämförbara fall, ett där en fjortonårig pojke utnyttjats sexuellt av en något äldre kvinna och ett där en fjortonårig flicka utnyttjats av en något äldre man, då skadeståndet i det senare fallet avsevärt

översteg skadeståndet i det förra. Hon tycker sig vidare ha erfarit brister i trovärdigheten när hörsägen i stor utsträckning godtagits som bevisning utan det i polisens utredningar gjorts försök att kontrollera brottsoffrens berättelser.

Seminarier genomfördes i det följande så att först diskuterades allmänna frågor, varefter togs upp vissa särskilda frågor i tur och ordning.

Allmänt

Fredrik von Arnold: Han har med stort intresse tagit del av skriften och sätter värde på att få ta del av oförvillade synpunkter av den som inte är domare. Av redogörelserna för enskilda fall finner han att flera av dem brister i att domskälen inte är tillräckligt klara. Det är beklagligt att de inte har genomarbetats bättre. Däremot är det svårare att säga att domsluten skulle vara felaktiga. I fråga om domskälen kanske Thérèse Juel går väl långt då hon säger att de skall skrivas så att de förstås av alla, men de skall hur som helst vara begripliga för normalt bildade personer. Regeringen har pekat på att domstolarna måste anstränga sig för att få till stånd bra domskäl. Det är beklagligt att Thérèse Juel inte har följt upp de mål som gått till hovrätt och där ändring skett. Han känner till att Hovrätten för Nedre Norrland i ett mål varit mycket kritisk mot tingsrättens domskrivning. Kanske är det så att åklagarmyndigheten i Östersund oftare driver sexualbrott till åtal, medan det är tämligen vanligt att undersökningar av sådana brott läggs ned.

Den offentliga försvararens roll

Det utifrånsperspektiv Thérèse Juel har kan ibland leda till missförstånd. När hon pekar på brist på spetskompetens hos offentliga försvarare genom hänvisning till deras hemsidor och hur de anger sin inriktning delar han inte uppfattningen att det behöver ange någon brist. En advokat utan specialinriktning på sexualbrott kan mycket väl klara av också ett sådant mål.

Thérèse Juel genmäler att det visserligen inte finns någon garanti för att en advokat är skicklig men att det är en rättssäkerhetsfråga att den åtalade betjänas av en försvarare med god förmåga att bevaka den åtalades intressen. Ett korrektiv kan vara rätten att få byta försvarare, vilket kan skapa problem.

Fredrik von Arnold upplyser med anledning av detta att det blivit vanligare att domstolarna tillåter byte av försvarare.

Moderatorn Thomas Bull: Det är naturligtvis ett viktigt rättssäkerhetsförhållande att en tilltalad får en god försvarare. Men vem skall kunna sätta en kvalitetsstämpel på advokater? Advokatsamfundet, med advokater som medlemmar, har knappast en struktur som passar för det.

Bengt Loquist: Som praktiserande advokat med skiftande verksamhet anser han att det finns en övertro på spetskompetens. Den som behärskar många olika fält skaffar sig lättare en metod i arbetet. Vad klienten säger skall alltid vara ett rättesnöre för en advokat. Advokatetiken gäller för alla advokater. Det är ofta ganska lätt att få kunskap om vilka advokater som finns tillgängliga. Exempelvis lämnar polisen ofta besked om vilka advokater som vanligen anlitas i vissa slag av mål.

Minna Gräns: Det finns internationella studier som visar att bristfälliga insatser från advokater är viktiga orsaker till fällande domar. Det är dock av mindre vikt hur advokater själva anger sina specialiteter.

Kerstin Nordlöf pekar på problemet med advokatens roll i samband med falska erkännanden, vilka inte är helt ovanliga. Bengt Loquist påpekar att det är i sådana fall en advokats känsla och etik prövas.

Eric Bylander: Advokaters spetskompetens har mindre betydelse än den frihet i tanken de kan uppvisa. Bara det är tillräckligt höga krav för den som skall bli domare så bör det inte vara några stora bekymmer med advokaterna. Nyligen sänktes kraven på praktik från 5 till 3 år för rätten att komma in i Advokatsamfundet, vilket är olyckligt. Han uppskattar den engelska ordningen med barristers, vilken bejakar att det är svårt att föra rättegångar.

Kostnader för offentligt försvar

Fredrik von Arnold: Thérèse Juel har hävdat att det skulle vara rimligt att ställa en försvarares kostnader mot åklagarens i samma mål. Det är något som har diskuterats, men kostnaderna är inte helt jämförbara, eftersom åklagaren är förundersökningsledare, vilket kräver en hel del. Åklagaren skall vidare frambringa en bevisning som gör åtalet ställt utom allt tvivel, vilket också är krävande, medan det för en försvarare räcker att rubba åklagarens bevisning bara delvis. Undantagsvis kan det dock förekomma mål i vilka en försvarsadvokat kan behöva genomföra egen utredning.

Thérèse Juel invänder hon just i sexualbrottmål många gånger stött på att åklagare har brustit i sin objektivitet, vilket har gjort att mera av utredningen hamnat på försvarare, som haft att arbeta mot ett slag av omvänd bevisbörda. Det är bland annat i sådana fall ett stort problem att domstolarna sätter ned de av advokaterna yrkade arvoden.

Moderatorn Thomas Bull påpekar att Europakonventinen för de mänskliga rättigheterna kräver en balans mellan parterna, men tillägger att det är svårt att säga var gränsen mellan balans och obalans går.

Åklagare och åtal

Thérèse Juel konstaterar att det i regleringsbrevet för åklagarväsendet år 2006, då Thomas Bodström var justitieminister, angavs ett syfte vara att det skulle väckas flera åtal än dittills i sexualbrottmål och att det förväntades flera fällande domar än dittills.

Bengt Loquist säger sig anse att det finns ett systemfel i gränsdragningen mellan polis och åklagare, vilken gräns är på väg att suddas ut. De båda myndigheterna sitter såväl bokstavligt som bildligt för nära varandra. Det riskerar bland annat att leda till att mindre erfarna åklagare inte har kraft att stå emot erfarna poliser i deras bedömningar. Det finns förvisso fall då utredare har brustit i objektivitet.

Eric Bylander framhåller att han inte gillar den allt vanligare ordningen med "rättscentra", där åklagarmyndigheten och polismyndigheten sitter under samma tak, och i något fall också domstolen. Med detta har man missat något väsentligt i fråga om avgränsning. Han pekar vidare på att den

strävan som finns inom åklagarväsendet att på kort tid klara upp så många ärenden som möjligt nog oftast leder till att ärenden läggs ned snarare än att åtal väcks på svaga grunder.

Den tilltalade

Till beriktigande av en uppgift i Thérèse Juels skrift påpekar Fredrik von Arnold att en tilltalad har en absolut rätt till ersättning vid frikännande endast med undantag för den som har höga inkomster eller ansenlig förmögenhet. Han tillägger att det är tämligen vanligt att en tilltalad säger sig inte minnas något av ett händelseförlopp på grund av berusning. Inte sällan beror det inte på minnesförlust utan är ett sätt för den tilltalade att undvika att säga något och att på så sätt slippa trassla in sig i härvor av motsägelser och lögner.

Kerstin Nordlöf framhåller att det vore en fördel med hänsyn till objektivitetsprincipen om det i lagstiftningen togs in en bestämmelse om att en oskuldspresumtion gäller till dess annat bevisats.

Bevisfrågor

Thérèse Juel säger sig vara kritisk till att hörsägenbevisning godtas i svenska domstolar. Hon skulle känna sig trygg om den ordning för bevisprövning i sexualbrottmål som angetts av Högsta Domstolens tidigare ordförande Torkel Gregow iakttogs, vilket dock långt ifrån alltid är fallet, exempelvis då berättelser som kommit till långt efter den relevanta händelsen har tillmätts betydelse.

Fredrik von Arnold: Allt är inte bara hörsägen, utan exempelvis en sådan omständighet som hur uppriven målsäganden tett sig för ett vittne är en iakttagelse av annat slag som kan ha betydelse. Det vore enligt Fredrik von Arnold olyckligt om hörsägenbevisning inte skulle tillåtas. Det är en styrka att domstolarna får pröva allt som förekommit. De måste dock vara försiktiga i sina värderingar av sådan bevisning. Högsta Domstolen har uttalat att det i sexualbrottmål kan räcka med målsägandens berättelse som grund för fällande dom. Det är dock en styrka om det finns stödjande bevisning, exempelvis i form av läkarintyg. Att någon påstår sig ha blivit våldtagen är inte rena hörsägenuppgifter om berättelsen stöds av omständigheterna i fallet, såsom i vilket skick personen varit och hur nära efter händelsen uppgifterna lämnats. Detta gör det möjligt för en domstol att komma fram till fällande dom också i avsaknad av direkta vittnen.

Monica Pernroth: Ungdomar är inte sällan duktiga på rollspel, vilket kan utnyttjas, och har lagts till grund för fällande domar, i form av hörsägen av kamrater då "tjejer vill sätta dit killar", vilket inte är helt ovanligt. Marianne Ahrne lägger till att man inte får lita på den som skriker och gråter som mest. Rigmor Robert kompletterar diskussionen med påpekandet att psykologer inom försvarmakten talar om riskpersonligheter i samband med användning av vapen och därvid som särskilt farliga anger personer som befinner sig i underläge och har särskilt stark revanschlusta vid kränkningar. Det är exempel som visar att man bör vara försiktig med att värdera starka emotioner.

Eric Bylander: Det är bra att begränsningarna är få i fråga om vad som får utnyttjas som bevisning. En annan sak är hur olika omständigheter utnyttjas. Ett inte sällan i domar begett uttryck som att "det finns ingen anledning för henne att ljuga" är således en farlig väg för prövningen.

Domstolsprocessen

Fredrik von Arnold: Thérèse Juel påstår att det är en domstols uppgift att söka sanningen. Så är det emellertid inte, då den absoluta sanningen sällan kan fastställas i detalj. Syftet måste i stället vara att domstolen skall se till att oskyldiga inte döms. Därför är beviskraven så höga i brottmål.

Thérèse Juel förklarar att hon hämtat påståendet från en rättslig avhandling, men håller med om att det kan nyanseras.

Fredrik von Arnold gör vidare viss påpekanden om sakfel i skriften, vilka Thérèse Juel kommer att rätta till jämte bearbetning av övriga kommentarer.

Minna Gräns: Det finns anledning att göra skillnad mellan en förundersökning och en domstolsprocess. I den förra skall sanningen sökas, medan domstolen i den senare skall skydda de tilltalade, vilket kan vara svårt att få allmänheten att förstå.

Avslutande diskussion

Fredrik von Arnold: Av alla anmälda sexualbrott blir endast en liten del föremål för åtal. I ett förhållandevis stort antal mål meddelas friande domar. Av de mål som behandlas i Thérèse Juels skrift har 23 procent lett till frikännande, vilket är en hög andel jämfört med brottmål i allmänhet. Det kan dock inte undvikas att oskyldiga blir fällda. Detta behöver dock inte vara ett systemfel. Detta kanske måste accepteras samtidigt som vi har anledning att ställa frågan hur många friade skyldiga som samhället tål. Här gäller att rättssäkerhet ställs mot rättstrygghet.

Thérèse Juel: Högsta Domstolen har medverkat till att skapa problem med oskyldigt dömda genom att vara så återhållsam med att bevilja resning.

Bengt Loquist: Pressen och massmedia i övrigt har stor betydelse, eller kanske skuld, för frågan om vad samhället tål. Moderatoren Thomas Bull lägger till att debatten om tilltron till rättssystemet i hög grad lägger tyngdpunkterna på rättssäkerhet och på effektivitet, medan den politiska debatten mera ofta handlar om att för få döms.

Kerstin Nordlöf instämmer i att den kriminalpolitiska debatten i hög grad fokuserar på att för få döms. Därför tillför Thérèse Juels skrift en hel del. Den skulle dock, enligt Kerstin Nordlöf, vinna på en stramare struktur.

Också Minna Gräns instämmer i att det i den rättspolitiska debatten efterlyses flera fällande domar och anser att det saknas en parallell diskussion om rättssäkerhet. Domstolar och domare är garanter för rättssäkerheten och domarna är medvetna om detta samtidigt som rättssäkerhet är ett viktigt inslag i juristutbildningen. Ett problem är att orubblighetsprincipen har sådan tyngd att resning försvåras i så hög grad. Det borde inte ligga på Högsta Domstolen att ta ställning till resning.

Domstolen har gått längre i försvar av orubblighetsprincipen än vad lagstiftaren har angett i fråga om förutsättningar för resning.

Eric Bylander: Det är inte säkert att man bör göra det lättare att få resning. Det skulle kunna leda till att domstolarna blir mindre stränga i sina bedömningar med följd att vi får se flera felaktiga domar. Orubblighetsprincipen bör kanske därför inte göras mindre orubblig. Man kan knappast, som Minna Gräns, säga att Högsta Domstolen har en snävare tillämpning än vad lagstiftaren har angett, då lagstiftningen om resning inte säger särskilt mycket om förutsättningarna utan måste fyllas ut i tillämpningen. Minna Gräns förtydligar att lagstiftningen inte behöver göra det enklare att få resning, om de regler som finns tillämpas på ett sätt som lagstiftaren måste ha menat.

Bengt Loquist framför som en avslutande fråga för sin del om Stiftelsen Rättsstatens Vänner skulle kunna föreslå en lagändring så att objektivitetsprincipen får ett tydligare innehåll genom att den av Kerstin Nordlöf föreslagna kodifieringen av oskuldsprincipen genomförs.

Med detta avslutar moderatorn Thomas Bull diskussionen.

Ordföranden i Stiftelsen rättsstatens Vänner, Per-Ola Jansson, tackar deltagarna och avslutar seminariet med konstaterandet att detta gett anledning till ett antal frågor, vilka lämpar sig väl för fortsatta seminarier i stiftelsens regi. Resning har redan varit föremål för ett sådant seminarium, men, förutom den av Bengt Loquist upptagna frågan om lagförslag till förstärkning av objektivitetsprincipen, exemplifierade han som lämpliga seminarieämnen med de av Minna Gräns nämnda internationella studierna om offentliga försvarares betydelse för domslut, med den antydda frågan om åklagarna kan leva upp till den objektivitet som krävs av dem när de har ett tryck på sig att nå fram till fällande domar och synen på hörsägenbevisning.

Med detta avslutades seminariet.